

## Lanier J. (2011): You are not a gadget

Jaron Lanier, számítógépes programokkal foglalkozó kutató, szoftverfejlesztő, a virtuális valóság fogalmának egyik megalkotója a világ legbefolyásosabb véleményformálóinak egyike egy tekintélyes folyóirat közvéleménykutatási listája szerint.<sup>1</sup> Lanier a számítógép tudomány mellett szakterületének filozófiai kérdéseivel is foglalkozik, különös tekintettel az új, digitális médiumnak a társadalomra és az emberi gondolkodásra gyakorolt hatásaira. 2010-ben megjelent könyvét a Time magazin az év legjobb könyvei közé sorolta a tényirodalom (nonfiction) kategóriában, a következő érveléssel:<sup>2</sup> „A számítógép-tudós Lanier a szakértő és a szkeptikus ritka kombinációja. Meggyőző érveléssel, lépésről-lépésre fejt ki, hol siklott tévútra a web 2.0 fejlesztések logikája, és az egyre ügyesebb gépek korában az emberi elme különlegességét hangsúlyozza.”<sup>3</sup>

A puhafedelű kiadás bevezetésében a szerző leszögezi: könyve nem technológiaellenes, csupán az emberi szellem jelentőségét hangsúlyozza (prohuman). Alapfeltevése - amelyre a könyv érvelése épül – az, hogy bizonyos internetes fejlesztési irányok olyan gondolkodási és viselkedési mintákat erőltetnek ránk, amelyek az egyes felhasználókat egy globális elektronikus agy átjátszóállomásainak tekintik csupán, és ezzel az emberi személyiség leértékelését és elszegényesedését okozhatják. Az egyes ember mentális univerzumának a szűkítése mellett a másik veszély, amelyre Lanier felhívja olvasói figyelmét az, hogy az online világ bizonyos preferált működési formái tönkretelhetik az alkotó értelmiségi középosztályt, emiatt egyféle digitális feudalizmus alakulhat ki, „hűbérurakkal” és „jobbágyokkal”. A technológiai fejlődés dehumanizáló, anyagilag elnyomó hatásairól régóta olvashatók próféciák, prognózisok és közgazdasági elemzések, politikai programok és statisztikai kimutatások. Lanier attól tart, hogy ebben a történetben az értelmiségi középosztályt érintő újabb fejlemények a végjátékot jelenthetik. Az a szándéka hogy írásával hozzájáruljon az internetes kultúra döntően pozitív, humanisztikus, értékorientált vonulatának a negatív trendekkel szembeni tudatosabb és határozottabb fellépéséhez. Jelen ismertetés a könyv első témájára koncentrál, a szerzőnek a gépvilág dominanciájával szembeni prohuman érvelésére.

A könyv első részének témája a veszélyeztetett személyiség. A szerző szerint az ezredforduló után kibontakozó trendek (web 2.0, közösségi háló) – bár a felszínen radikális szabadságot és nyitott kultúrát hirdetnek – valójában egy olyan új generáció kialakulásához járulnak hozzá, amely generáció redukálja elvárásait arról, hogy mi az ember, és mivé válhat. Érvelését a McLuhan tézissel kezdi, miszerint a technológiával kapcsolatos legfontosabb kérdés mindig az, hogy milyen változásokat idéz elő az emberi személyiségben. Az (információ)technológia területén a kreatív eszmék, gondolatok nem indirekt módon hatnak, mint ahogyan ez a politikai, tudományos vagy filozófiai érvelések esetében történik, hanem olyan interfész-rendszerek szerkezeti elemeivé válnak, amelyek az embereket a világhoz és egymáshoz kapcsolják; ily módon közvetlen hatást gyakorolnak kognitív tapasztalatainkra és kognitív architektúránkra is. A hálózat használói részben úgy látják a webes világot, ahogyan létrehozója, Tim Berners-Lee látta, és az elegáns grafikájú képernyőket Steve Jobs szemével nézzük. A kicsi, kezdetben következmények nélkülinek tűnő változások esetenként felerősödhetnek, és életünk meghatározó, megváltoztathatatlan szabályaivá válhatnak. A kezdeti tervezői döntések bezáródhatnak egy olyan rendszerbe, amelyen aztán később igen nehéz változtatni.

Az információ- és kommunikációtechnológiai alkalmazások létrehozói olyan társadalomformáló technológiákat (social engineering) alkotnak, amelyek - szerkezetüktől függően - a sokrétű, rugalmas emberi potenciál különböző elemeit aktiválják. A szoftvertervezőknek nem a tömegmentális és a felszínesség technikai támogatására kellene törekedniük, hanem az egyéni intelligencia inspirálására. A szerző szerint az új, web 2.0 design azért veszélyes, mert arra ösztönzi az embereket, hogy lefelé, a mechanikus gépi világhoz igazodva definiáljuk önmagunkat. Nyereségre éhes, hatalmas befektetési tőkével támogatott vállalkozók sora arra bátorítja a fiatalokat, hogy standardizált megjelenéssel lépjenek be az online világba a Facebook és hasonló oldalak használóiként, többszörös választásra redukált identitással. Lanier azt a reményét fejezi ki, hogy könyvével elősegíti egy olyan alternatív szellemi környezet megerősödését, amelyből egy új digitális humanizmus alakulhat ki.

<sup>1</sup> Foreign Policy and Britain's Prospect magazine selected their top 100  
<http://www.infoplease.com/spot/topintellectuals.html>

<sup>2</sup> Jaron Lanier: You are not a gadget: A Manifesto. Penguin Books, 2011.

<sup>3</sup> Time, Vol. 176, No.25. 2010.

## Kibernetikus totalitarizmus – számítációs elme- és valóságmodellek

Lanier könyvének egyik állandó eleme az általa kibernetikus totalitarizmusnak nevezett, domináns (információ) technológiai szubkultúra bírálata. Ebbe a kategóriába sorolja többek között a szingularitás, nooszféra, kollektív tudat (hive mind), long tail, web 2.0 fogalmakkal jelzett elméleteket. Szerinte ebben az új technológiai szubkultúrában tovább él a kezdeti mesterséges intelligencia koncepciók alap gondolata, miszerint a világ - bennünket, embereket is beleértve – nem más, mint egy hatalmas információ-rendszer, és nekünk az a feladatunk, hogy ezt a valóságnak nevezett digitális rendszert egyre komplexebb, kifinomultabb szinten írjuk le és fejlesszük tovább. Lanier azonban úgy látja, hogy a számítógép nem alkalmas az emberi elme működésének teljes leírására, modellezésére. El lehet ugyan képzelni magunkról hogy gépek vagyunk, következképpen tudatunk és szabad akaratumk illúzió – ez azonban merő fikció, akárcsak az a feltevés, hogy a számítógépek komplex hálózata valamilyen kollektív tudatossággal, intelligenciával rendelkezik, vagy fog rendelkezni a jövőben. Lanier intellektuális szerénységre int. Nem tudjuk, hogy az elme, az értelem, miképpen működik, és azt sem, hogy miként jelent meg az érzet, a jelentés és az önreflexió az elemi részek és kémiai kölcsönhatások világában. Nem értjük kellően az agy működését ahhoz, hogy például a tanulás vagy a barátság jelenségét természettudományos alapon értelmezhesük - írja. Értelmetlen azt állítani, hogy mai tudásunk alkalmas mindannak a magyarázatára, amit még nem ismerünk. Nem csak mi, hanem a világ sem írható le teljességében információs rendszerként, algoritmusokkal. A bonyolult emberi, társas viszonyok és a gondolkodás jelenleg nem reprezentálható számítógépekkel.

A könyv egyik fejezetében Lanier a „komputacionalizmus” (computationalism) kultúrájának különböző változatairól beszél. A kifejezés az elme komputációs modelljének kiterjesztésére utal, egy olyan szemléletmódra, amelynek alapfilozófiája szerint a világ jelenségei és benne az ember szoftverműködésként értelmezhető. Ennek a felfogásnak Lanier három változatát különbözteti meg:

1. Egy megfelelően nagy teljesítményű számítógép képes lesz majd az emberi személyiség minden jellemzőjének reprodukálására, beleértve a tudatot is. Eszerint a bitek világában a szemantika megjelenése mennyiségi kérdés; egy kellően összetett komputációs rendszer képes lesz értelmezni önmagát és a világot.
2. Egy megfelelő trükkökkel (önreprezentáció, önmagukba visszavezetett cirkuláris folyamatok, stb.) elkészített számítógép program hasonló lehet egy személyhez: nem csak szimulálja az emberi tudatosság komputációsán leírható elemeit, hanem valóban öntudatra ébredhet.
3. Létrehozható egy olyan információs rendszer, ami azáltal rendelkezik a személyiség kritériumaival, hogy valós emberi lények magukkal egyenrangú entitásnak fogadnak el (a Turing teszt). Erről a változatról Lanier a könyv más helyén már leírta: az, hogy egy gépi rendszert magunkkal egyenrangú partnernek gondoljunk azáltal is lehetséges, hogy saját magunkat degradáljuk, önképünket értékeljük le gépiesebb, kevésbé intelligens rendszerré.

Sokan rámutattak arra, hogy a három fentebb leírt komputációs elmemodell egyike sem elégséges a tudatosság oksági és funkcionális magyarázatára. A komputációs elmemagyarázat kritikájának legújabb, átfogó és a téma történetére is visszatekintő változatait John Searle amerikai filozófus nemrég megjelent esszéjében olvashatjuk.<sup>4</sup> Lanier a saját elképzelését - amelyet realiztikus komputacionalizmusnak nevez - a módszertani naturalizmus területén helyezi el. Eszerint az emberi személyiség kibernetikai struktúrája a fizikai valósággal történő kiterjedt, sokszor ismétlődő és mélyreható találkozásokban formálódott és finomodott. Az eredmény egy olyan rendszer, amelynek lényege nem absztrahálható bitsorozatokká, mert a valóság folyamatosságát hordozza magában, és nem írható le komputációs modellekkel (még?).

Zárásként ide kívánkozik egy részlet Csányi Vilmos Dennett: Darwin veszélyes ideája c. könyvéről írt recenziójából: „Az első és lényeges problémám Dennett egész gondolati keretére vonatkozik. Tárgyalásában nem különül el világosan a valós világ és a világról alkotott tudományos modell természete. Az evolúciót Dennett algoritmikus folyamatnak tekinti, és úgy gondolja, elegendő

<sup>4</sup> Searle, J. R.: Philosophy in a New Century. Selected Essays. Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Különös tekintettel a következő tanulmányokra: The Turing Test: fifty- five years later; Twenty-one years in the Chinese Room; Is the brain a digital computer?

kimutatni a természetes szelekció algoritmusának működését - és ezzel a bizonyítás be is van fejezve. Sajnos a probléma ennél jóval összetettebb: Soha senki sem bizonyította, hogy a valós világ kizárólag algoritmikus folyamatokból áll. .... Az evolúció kreativitásának csak egyik forrása a kitűnő algoritmus. A másik az anyag elemi alkotórészeinek inherens, leírással kimeríthetetlen tulajdonsága<sup>5</sup>

---

<sup>5</sup> Csányi, Vilmos 1999: Daniel C. Dennett: Darwin veszélyes ideája, Buksz 2.